

LBRIS

We know

books

Harriet G. Lerner, Ph.D.

FEMEI ÎN TERAPIE

Traducere din limba engleză de
Laura Netea


TREI

- 13 Prefața autoarei
Înspre o mai veridică psihologie a femeilor
- 15 Femeile puse în context
- 23 **Capitolul 1**
Originile invidiei față de femei și ale devalorizării lor
- 27 Invidia față de femei
- 30 Invidia și devalorizarea:
inversarea unui matriarhat timpuriu
- 35 Stereotipurile rolurilor de gen
- 41 Semnificația stereotipurilor rolurilor de gen
- 46 Referințe bibliografice
- 48 **Capitolul 2**
Descrierea parentală eronată a organelor genitale feminine
- 54 Discuție
- 64 Referințe bibliografice
- 66 **Capitolul 3**
Invidia de penis
- 67 Rolul diferențelor anatomice
- 73 Implicații cu privire la tratament
- 79 Referințe bibliografice
- 81 **Capitolul 4**
Interdicții interne împotriva furiei resimțite de femei
- 85 Fricile de destructivitatea omnipotentă
- 87 De la furie la durere: anxietatea de separare
- 90 Separarea-individuația de mamă: diferențele dintre sexe

105 Capitolul 5

Aspecte adaptative și patologice ale stereotipurilor rolurilor de gen

- 106 Consecințe patologice și adaptative
- 111 Implicații cu privire la parentaj
- 113 Implicații cu privire la psihoterapie
- 119 Referințe bibliografice

121 Capitolul 6

Fete, doamne sau femei? Dinamica inconștientă a alegerilor de limbaj

- 122 Femeie drept cuvânt vulgar
- 125 Limbajul ca reflexie a presiunilor rolurilor de gen
- 126 Limbajul ca reflexie a presiunilor intrapsihice
- 128 Implicații cu privire la tratament
- 130 Referințe bibliografice

131 Capitolul 7

Personalitatea isterică

- 133 Indicatori diagnostici ai isteriei
- 136 Caracterul isteric versus caracterul feminin
- 140 Personalitatea isterică: refulare sau presiune de rol
- 141 Curente recente în diagnostic
- 143 Încotro ne îndreptăm de aici?
- 146 Nota autoarei
- 147 Referințe bibliografice

149 Capitolul 8

Aspecte particulare ale psihoterapiei femeilor

- 151 Psihoterapia femeilor: perspective ideologice divergente

156 Dihotomia masculin-feminin: implicații cu privire la practica
terapeutică

168 Sexul terapeutului

175 Referințe bibliografice

177 Capitolul 9
Terapeutul „generos” și pacienta sa

178 Efecte contraterapeutice ale terapeutului „generos”

188 Referințe bibliografice

190 Capitolul 10
Efectele diadei bebeluș-mamă care alăptează asupra familiei

194 Invidia și frica bărbaților

196 Reacțiile masculine la diada mamă-bebeluș

198 Conflicte de autonomie

200 Modificări ale echilibrului marital

202 Reacția soției

208 Referințe bibliografice

210 Capitolul 11
Dependența feminină

213 Aspectele protectoare ale dependenței feminine

220 Implicații cu privire la tratament

225 Referințe bibliografice

227 Capitolul 12
Inhibiții cu privire la carieră și la succesul profesional

231 Sistemul marital

239 Diada mamă-fiică pusă în context

242 Vinovăția multigenerațională

247 Familia mamei

255 Diada tată-fiică pusă în context

257 Familia tatălui

261 Referințe bibliografice

263 Capitolul 13

Depresia

264 Un istoric de caz: doamna R.

268 Sacrificiul de sine în familia de origine

269 Familia de origine a dnei R.

280 Trăvialul cu privire la familia de origine

284 Impactul dependenței economice

288 Depresia și furia

292 Depresia și orientarea relațională a femeilor

294 Post-scriptum: „personalul este politic”

296 Referințe bibliografice

299 Capitolul 14

O critică a contribuțiilor psihanalitice feministe

300 Centrarea pe mamă în teoriile psihanalitice feministe

302 Taberele intrapsihică și sistemică

304 Gândirea liniară și atribuirea cauzalității

309 „Sinele înfometat” conceptualizat de Chernin diada mamă-fiică în context istoric

317 „Teoria sinelui-în-relație”, un nou model al dezvoltării feminine

325 Un post-scriptum cu privire la polarități

333 Referințe bibliografice

337 Mulțumiri

Originile invidiei față de femei și ale devalorizării lor

Psihanaliștii au considerat o vreme îndelungată că invidia de penis este centrală înțelegerii femeilor și au invocat acest concept pentru a explica totul, de la dorința unei femei de a avea un soț și un copil până la aspirațiile sale de a avea o profesie și de a intra în competiție în domenii dominate în mod tradițional de bărbați.¹ Aceia din afara cercurilor psihanalitice nu au arătat un prea mare entuziasm față de asemenea explicații — în mod deosebit feministe, care au semnalat faptul că femeile au motive de a simți invidie față de poziția bărbaților în societate, cauzele fiind altele decât deținerea de către aceștia a mult doritului penis. Anumiți psihanalști au insistat, la rândul lor, că mișcarea de eliberare a femeilor este ea însăși o manifestare a invidiei de penis și că nemulțumirea cauzată de rolul feminin constituie o problemă psihiatrică.

Conceptualizările înguste și stereotipe cu privire la poziționarea adecvată a femeilor în societate nu se limitează însă numai

¹ Acest capitol a fost publicat pentru prima oară în 1974, cu titlul „Early origins of envy and devaluation of women: implications for sex-role stereotypes”, în *Bulletin of the Menninger Clinic*, 38(6): 538–553, înaintea publicării de către Dorothy Dinnerstein a lucrării devenite clasice *The Mermaid and the Minotaur: Sexual Arrangements and Human Malaise* (New York: Harper & Row, 1976).

la o mână de psihanalisti. Chiar psihanalistii cei mai influenți au conchis că „adevărata” natură a femeilor constă în găsirea împlinirii în rolul tradițional de soție și mamă (Chesler, 1972). Fără a împărtăși perspectiva lui Freud cu privire la complexul Oedip și la invidia de penis, Jung (1928/2011) a afirmat totuși că, „atunci când femeile se dedică unei meserii bărbătești, când studiază și muncesc într-un stil bărbătesc, [femeile] fac ceva ce nu se potrivește tocmai bine cu natura lor feminină, dacă nu chiar îi dăunează” (par. 243). Bettelheim (1965) a comentat că „pe cât și-ar dori femeile să devină buni oameni de știință ori ingineri, acestea vor în primul rând să fie companioane feminine ale bărbaților și mame” (p. 15). Conform lui Freud (1925/2010), femeile nemulțumite de această stare a lucrurilor au refuzat, din punct de vedere adaptativ, să își accepte inferioritatea sexuală și își mențin încă „speranța că [vor] căpăta totuși vreodată un penis” (p. 303).

Deși nu sunt de acord cu aceia care discreditează existența invidiei de penis, sunt totuși de părere că psihanalistii care raționalizează anumite aspecte neadaptative ale feminității drept necesități biologice își atrag disprețul ducând conceptul de invidie de penis la extreme imposibil de susținut. Așa cum a comentat Chesler (1972), „perspectiva «freudiană» consideră femeile ca fiind în mod esențial «crescătoare și purtătoare», potențial niște creaturi binevoitoare, dar cel mai adesea fiind niște copii capricioși cu utere, aflați într-un permanent doliu de pierdere a organelor masculine și a identității masculine” (p. 79).

Cu toate acestea, este păgubos faptul că furia și lipsa de înțelegere feministe au condus la o condamnare globală a întregii gândiri psihanalitice, precum și la o condamnare oarecum mai benignă a altor forme de tratament cu tradiție. Au existat

numeroase revizuirii ale punctelor de vedere freudiene asupra femeilor, cu referiri frecvente la nefericita tendință „falocentrică” a teoretizărilor sale și la recunoașterea explicită a faptului că feminitatea și sexualitatea feminină sunt insuficient înțelese (David, 1970; Torok, 1970). Până și Freud și-a exprimat reticenta și nesiguranța în fața aceluși „continent întunecat” al feminității, nepierzând nicio ocazie de a sublinia natura incompletă și ipotetică a teoretizărilor sale. De fapt, autorii psihanalitici recentți au dovedit o amplă recunoaștere a protestelor feministe și a intenselor presiuni culturale care, în combinație cu factori intrapsihici, încurajează „femeile [să] accepte [o] soluție de viață de dependență nevrotică și modestie” (Symonds, 1971–1972, p. 224).

Cu toate acestea, cu mult înainte de mișcarea feministă, era cunoscut faptul că, în multe culturi, feminitatea este mult subevaluată și că exaltarea în raport cu femeile, precum și idealizarea lor nu erau suficiente pentru a masca disprețul subteran la adresa acestora (Horney, 1932). Autori din multiple discipline, printre care și psihanalisti, au descris discriminarea similară rasismului existentă în privința femeilor. Spre exemplu, David (1970) a menționat un anumit trib primitiv care se referă la femei drept „rasa care nu are dreptul să vorbească” (p. 50); iar antropologii au observat că devalorizarea femeilor în cadrul multor culturi nu este mai puțin intensă ca opresiunea rasială sau a grupurilor etnice minoritare.

Oprimarea femeilor este însă unică, într-o privință importantă: femeile pot participa la fel de puternic la propria depreciere precum bărbații. „Atitudinea masochistă” a multor femei poate fi ușor recunoscută, iar minimizarea de către femei a propriului sex poate fi zilnic observată în cabinetele noastre, este

demonstrată de cercetarea experimentală (Goldberg, 1968) și este inerentă în cadrul instituțiilor culturale din întreaga lume (Lederer, 1968).

Devalorizarea femeilor este documentată cu claritate, dar mai puțin clare sunt motivele din spatele complicității ambelor sexe. În plus față de puternicele presiuni culturale asupra femeilor de a se autodevaloriza, trebuie să existe și puternice presiuni interne, întrucât tiparele instituționalizate nu ar fi atât de bine stabilite și menținute dacă nu ar exista avantaje pentru toți cei implicați. Nici în ce-i privește pe bărbați motivele din spatele complicității la o soluție sexistă nu sunt evidente. Bărbații au fost prea adesea descriși ca deținând toate avantajele și puterea unei „clase conducătoare”, când, de fapt, prețul plătit pentru această situație nu este deloc unul mic. Așa cum scria o psihanalistă:

... examinând problema cu mai mare atenție, nu devine evident a priori că bărbații ar trebui în mod natural să-și dorească o relație de dominantă. Falsitatea, ambivalența și refuzul identificărilor pe care le ascunde aceasta ar trebui să-i apară acestuia drept multiple poveri care vor aduce ruina propriei șanse la o realizare deplină și autentică. [...] Ce interes ar avea bărbatul să dea curs nevoii sale de a domina ființa care l-ar putea ajuta să se înțeleagă și care l-ar putea înțelege? Descoperirea propriei persoane prin intermediul celuilalt sex ar constitui o adevărată împlinire a propriei umanități, însă exact acest lucru ne este inaccesibil celor mai mulți dintre noi. (Torok, 1970, pp. 168-169)

Din perspectiva multor teoreticieni psihanaliști, devalorizarea femeilor constituie o problemă ireductibilă care derivă din deficiența genitală (reală sau imaginară) a sexului feminin.

Ura intensă față de mamă, cauzată de lipsa de penis a acesteia, și disprețul aferent, nu doar față de ea, ci și față de toate femeile, marchează în mod ineluctabil soarta fetelor (pe baza complexului de castrare), dar și pe cea a băieților (pe baza anxietății de castrare). Atâta vreme cât bărbații au penisuri, iar femeile vaginuri, sexismul instituționalizat va rămâne un simptom inevitabil al destinelor noastre anatomice, de care nu se face responsabilă decât filogeneza însăși.

Extrapolând însă conceptul de inferioritate genitală a femeilor la explicarea devalorizării acestora, am pierdut din vedere alți factori determinanți importanți. Opinia mea este că devalorizarea femeilor, precum și înseși definițiile comportamentelor „masculine” și „feminine” adecvate derivă în mare parte dintr-o gestionare defensivă a afectelor puternice și persistente din cadrul relației timpurii mamă-bebeluș. Afectele profunde (i.e., invidia, frica, furia și rușinea) provocate de dependența și neajutorarea copilului în raport cu o figură maternă atotputernică au fost într-adevăr recunoscute, dar impactul rezultat al acestora asupra vieții adulte a fost întotdeauna subestimat și insuficient elaborat. Așa cum comenta Lederer (1968), „din frica și invidia noastră față de femei, noi, autorii de lucrări de psihanaliză, am reușit să menținem o demnă tăcere fraternă” (p. 153).

Invidia față de femei

Deși conceptul de invidie de penis le este familiar chiar și profanilor, speculațiile psihanalitice cu privire la invidia de sân necesită o cercetare mai amănunțită a literaturii. Acest fapt este unul surprinzător, dat fiind că intensă idealizare, devalorizare

și, literalmente, obsesie a societății în privința sânilor pare să indice semnificația unui astfel de fenomen. Mai este relevantă și importanța fundamentală a sânelui matern în copilăria timpurie: sânul reprezintă cea mai timpurie sursă de gratificare și frustrare, de iubire și ură, precum și primul mijloc de contact social intim (Fairbairn, 1952). Klein (1957/2008), spre exemplu, a evidențiat relația timpurie a bebelușului cu sânul mamei: „Constatăm în analiza pacienților că sânul, în aspectul său bun, este prototipul bunătații materne, al răbdării și generozității nesfârșite și, de asemenea, al creativității” (p. 301).

Deși ideea de invidie de sân nu deține o poziție conceptuală formală în teoria psihanalitică, deține, în schimb, o importanță centrală în opera teoretică kleiniană. Definind invidia drept „sentimentul furios că altă persoană posedă și se bucură de ceva dezirabil, impulsul de invidie fiind cel de a lua sau distruge acel ceva” (ibid.), aceasta scrie că: „Activitatea mea m-a învățat că primul obiect invidiat e sânul ce hrănește, căci bebelușul simte că sânul posedă tot ce-și dorește el și că are o cantitate nelimitată de lapte și o iubire pe care sânul o păstrează pentru propria-i gratificare” (p. 305). Pentru Klein, dorința de a internaliza și, în consecință, de a poseda sânul, astfel încât toată puterea și magia pe care bebelușul i le atribuie acestuia să devină ale lui, este de o importanță centrală. Autoarea relatează faptul că, în analiza femeilor, chiar și invidia de penis se demonstrează a-și avea originile în invidia față de sânul matern (ori față de reprezentarea simbolică a acestuia, biberonul).

Freud (1909/2010, 1918/2010) a admis, de asemenea, existența unui corespondent al invidiei de penis atunci când a descris fantasmеle de sarcină și dorința de a avea un bebeluș ale bărbaților. În literatura analitică, se găsesc studii de caz ce includ descrieri

ale fantasmelor de sarcină și ale punerilor în scenă de sarcină atât de către bărbații de vârstă adultă, cât și de către băieți. Alții, precum Brunswick (1940), au elaborat această temă, afirmând că la fete dorința de a avea un copil îi precede celei de a deține un penis și că invidia de penis însăși poate fi înțeleasă drept o dorință de a poseda mama omnipotentă și atributele acesteia.

Intenția mea nu este de a populariza noțiunea de invidie de sân, ci mai degrabă de a sugera că invidia masculină față de caracteristicile sexuale și capacitatea de reproducere specifice femeii constituie o dinamică vast răspândită și în mod evident ignorată. De o mai mare importanță este faptul că invidia tinde să reprezinte un fenomen mai semnificativ în cazul ambelor sexe, nelimitându-se la astfel de obiecte parțiale precum penisul și sânul. Așa cum indică Torok (1970), nu absența unui lucru (cum ar fi penisul sau sânul) este cea care stârnește asemenea sentimente profunde de invidie, disperare și ură de sine; o asemenea invidie este mai degrabă un simptom al unor dorințe, năzuințe ori frici inconștiente care s-ar putea să aibă foarte puțină legătură cu realitățile anatomice obiective. Spre exemplu, invidia de penis își are adesea originile în relația diadică dintre mamă și fiică și poate constitui un simptom ce reflectă dificultăți de identificare și dobândire a diferențierii de o mamă percepută ca geloasă, distructivă și intruzivă (Chasseguet-Smirgel, 1970; Torok, 1970). Pentru bărbați, este puțin probabil ca invidia față de femei să derive pur și simplu de la sânul care hrănește și de la capacitățile lor reproducătoare; aceasta derivă mai degrabă de la variile sentimente din pruncie și copilăria mică, în care mama este resimțită ca obiect omnipotent ce posedă resurse inepuizabile, precum și puterea atât de a produce, cât și de a îndepărta toată durerea și tot răul.

Strânsa relație dintre invidie și devalorizare deține o importanță centrală în înțelegerea dinamică a sexismului defensiv. Devalorizarea unui obiect invidiat constituie o strategie defensivă tipică, întrucât, atâta vreme cât un obiect este devalorizat, nu are de ce să fie invidiat. Klein a sugerat că deteriorarea și devalorizarea sunt aspecte inerente ale invidiei și că mama și sânul ei sunt cele mai timpurii și mai importante obiecte ale invidiei și devalorizării. Kernberg (1972) a notat, de asemenea, în munca sa cu pacienți borderline și narcisici, că intensă invidie și ură față de femei constituie dinamici evidente ce produc deficite ale capacității de a forma relații de iubire. Acesta consideră că invidia și ura sunt gestionate defensiv prin deprecierea și devalorizarea femeilor.

Se impune întrebarea dacă invidia față de femei și devalorizarea acestora se limitează la persoane care suferă de o psihopatologie gravă sau dacă reprezintă o dinamică mai pervazivă, dacă nu universală. Deși Kernberg sugerează că această constelație constituie o problemă serioasă numai în cazul pacienților foarte tulburați, el notează și faptul că nu este vorba de un fenomen circumscris clinic: „Regăsim o intensă invidie și ură față de femei la mulți pacienți. Într-adevăr, dintr-o perspectivă clinică, pare că intensitatea acestei constelații dinamice în rândul bărbaților este de același nivel cu invidia de penis la femei...” (1972, p. 14).

Sunt de acord cu afirmația lui Kernberg că devalorizarea femeilor reprezintă, „... la o analiză finală, devalorizarea mamei ca obiect primar al dependenței” (ibid.). Cu toate acestea, aș sugera în completare că această dinamică este una pervazivă,

exprimată în valorile și tradițiile instituționalizate cu privire la gen în cadrul culturilor din întreaga lume. În această cultură, spre exemplu, sunt de părere că respectiva constelație a invidiei-devalorizării este reflectată de selecția de trăsături, calități, comportamente și roluri considerate adecvate pentru fiecare sex. Noțiunile noastre curente cu privire la masculinitate și feminitate sunt de o asemenea natură încât femeile sunt supuse unor enorme presiuni de a „lăsa bărbatul să câștige“, de a evita exprimarea directă a agresivității, afirmării de sine, competitivității și capacităților intelectuale înalte și de a-și reprimă dorințele de a conduce și de a iniția, mai degrabă decât de a se supune și de a sprijini (Lerner, 1974; Lynn, 1972). Suspectez că aceste larg răspândite definiții de gen și stereotipuri de roluri de gen constituie ele însele o reflexie a unei devalorizări defensive a femeilor și deci a unei relații timpurii de dependență cu mama.

Definițiile noastre de gen, precum și stereotipurile rolurilor de gen reflectă și ele o încercare de a reinstitui și de a menține în cadrul relațiilor adulte toate calitățile de îngrijire ale „mamei bune“. Așadar, conform multor stereotipuri culturale, femeia dezirabilă, „feminină“, este una care întruchipează toate aspectele mamei bune (curățenia, hrănirea, oferirea de înțelegere emoțională și confort, blândețea, căldura), dar care nu se caracterizează prin niciun element corelat cu puterea, dominanța și controlul, care constituie, de asemenea, factori specifici imagoului mamei omnipotente, invidiate. Reformulând puțin, în cadrul relațiilor adulte convenționale, bărbații trăiesc în mod stereotip o *inversare defensivă* a unui matriarhat timpuriu, menținând însă funcțiile de îngrijire ale mamei bune. Se creează o situație psihică și socială în care bărbatul adult păstrează aspectele bune ale mamei, dar este acum dominant și deține controlul asupra unui

obiect feminin, de care, ca și în cazul mamei, era inițial dependent; cu alte cuvinte, soția (sau partenera) lui devine propriul său copil. Atâta vreme cât această inversare defensivă a unei situații timpurii de dependență continuă, invidia și devalorizarea femeilor sunt atenuate sau aparent eliminate; devalorizarea femeilor capătă expresie în inversarea propriu-zisă.

Dar cum ar trebui să înțelegem participarea activă a femeilor la acest sistem? Deși femeile inversează dependența neajutorată a propriei situații infantile prin rolul mamei, acestea „aleg” adesea ca în relațiile de parteneriat cu bărbații să rămână copilul dependent. Așa cum evidențiază Kernberg (1972), devalorizarea și invidia cu privire la mamă drept sursă primară a dependenței nu sunt mai puțin intense la femei decât la bărbați. Astfel, acceptarea din partea femeilor și perpetuarea de către acestea a stereotipurilor feminine (de ex. fragilitate, dependență, pasivitate etc.), precum și idealizarea bărbaților și a penisului ar putea fi considerate și acestea o încercare de a devaloriza omnipotența și puterea figurii materne. Această noțiune este compatibilă cu afirmația lui Chasseguet-Smirgel (1970) că imagini ale femeilor ca fiind castrate ori deficiente reprezintă pentru ambele sexe o negare a imagourilor mamei primitive (de ex., mama bună omnipotentă este simbolizată de sânul generos, pântecul fertil, plenitudine, abundență; mama rea omnipotentă este simbolizată de frustrare, invadare, intruziune, răutate).¹

¹ Invidia de penis și preocupările legate de castrare ale femeilor reflectă o nevoie defensivă de devalorizare a imagourilor mamei primitive. Asemenea simptome pot însă reflecta și profunda vinovăție și anxietate legate de identificarea cu acest imago, mai ales când mama este resimțită drept o figură puternică, răuvoitoare și castratoare în cadrul relației acesteia cu tatăl. Așadar, experiența de sine a femeilor de a fi „castrate” (și idealizarea de către acestea a bărbaților și a penisului) este deseori o formațiune reacțională împotriva propriilor și temutelor dorințe „castratoare” și agresive. Vezi Chasseguet-Smirgel (1970) pentru o excelentă punere în discuție a acestei chestiuni.